

Сучасне кримінально-процесуальне законодавство, виходячи із загальноправових вимог щодо додержання прав людини, повинно детально визначити процесуальне становище кожного суб'єкта кримінального процесу, передбачаючи шляхи і способи захисту ними своїх законних інтересів. Саме цю мету ми і переслідуюмо, пропонуючи свої зміни до діючого кримінально-процесуального закону.

Список літератури: 1. Конституція України. Х., 1996. 2. Уголовно-процесуальний кодекс України с поstateйными материалами (с изменениями и дополнениями по состоянию на 5 июля 2000 года). Х., 2000. 3. Відомости Верховної Ради України. 2000р. №10. 4. Смыслов В.И. Свидетель в советском уголовном процессе. Учебное пособие для юридических институтов и факультетов. М., 1973. 5. Тертышник В.М. Уголовный процесс: Учебное издание. Х., 1997. 6. Калугин А. Понятой в уголовном процессе // Российская юстиция. 1998. №10. 7. Шейфер С.А. Следственные действия: система и процессуальная форма. М., 1981. 8. Хитрова О.В. Участие понятых в уголовном судопроизводстве. М., 1998. 9. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: М., 1991. 10. Научно-практический комментарий к Основам уголовного судопроизводства Союза ССР и Союзных республик. М., 1961.

Надійшла до редколегії 10.03.2001р.

О.О.Житний,

ад'юнкт каф. крим. права і кримінології

Нац. ун-ту внутр. справ

ПОНЯТТЯ, ВИДИ І КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ПОСТКРИМІНАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Більшість наукових досліджень і законодавчих вдосконалень в сфері кримінального права стосуються проблем кримінальної поведінки (злочину) і правових наслідків такої поведінки (кримінальної відповідальності і покарання). В той же час, рамки людської поведінки, оцінюваної з позицій кримінального закону, більш широкі, аніж межі діяння, яке містить ознаки складу злочину. Сучасною теорією кримінального права визнано, що механізм кримінально-правового регулювання не «замикається» лише на констатуванні загальновідомого факту: «злочинець повинен бути покараний на підставі закону». Права і обов'язки учасників сфери кримінально-правового регулювання значно багатші [1, с.11]. Це підтверджується, зокрема, існуванням в діючому Кримінальному кодексі України (далі – КК), а також в проекті КК великої кількості норм, які передбачають можливість звільнення від кримінальної відповідальності, від покарання, дострокове зняття судимості тощо. Кримінальний закон вимагає встановлення, оцінки і врахування не тільки ознак злочинної (кримінальної) поведінки особи, а й її вчинків вже після того, як злочин здійснено. Таку поведінку в кримінальному праві називають посткримінальною [2, с. 18].

Посткримінальна (післязлочинна) поведінка – це дії суб'єкта злочину, що здійснюються ним після вчинення злочину і до припинення кримінально-

правової відносини, яка склалася між цією особою й державою з приводу даного злочину, та мають юридичне значення. З психологічної точки зору поведінка – це перетворення внутрішнього стану людини в дії щодо соціально значущих об'єктів [3, с.67], з соціальної – це ряд підпорядкованих вчинків, тобто дій, що мають суспільну значущість, набувають позитивної чи негативної (в т. ч. і правової) оцінки [4, с.134]. Післязлочинною поведінкою можна називати лише ті дії, які, по-перше, вчинені в певний проміжок часу: з моменту, коли суб'єкт закінчив злочинне діяння (виконав об'єктивну сторону злочину – закінченого чи незакінченого, або вчинив підмовництво, пособництво, організаторські дії) і до моменту припинення існування тієї кримінально-правової відносини, яка була породжена вчиненням цього злочину (тобто до моменту погашення судимості або звільнення від кримінальної відповідальності тощо); по-друге – прямо вказані в законі, тобто вчинення їх є правомірним або протиправним і має кримінально-правове значення; по-третє, є свідомою і вольовою діяльністю суб'єкта.

В КК передбачено значну кількість варіантів посткримінальної поведінки особи, слідування яким тягне визначені законом кримінально-правові наслідки. Вид поведінки, її спрямованість і наслідки залежать від стадії кримінально-правової відносини, а отже і від статусу, якого набув суб'єкт (злочинець) на цій стадії. Наприклад, якщо особа злочинця ще невідома правоохоронним органам (на стадії розслідування кримінальної справи або до її порушення), його явка з повинною обов'язково буде врахована судом, як пом'якшуюча обставина при призначенні покарання: якщо засудженому призначено покарання у вигляді штрафу, то злісне ухилення від його сплати може привести до заміни судом цього виду покарання більш суворим – виправними роботами. Вона може бути соціально корисною (водій, з вини якого травмовано пішохода, швидко доставляє потерпілого в лікарню, завдяки чому вдається врятувати тому життя), соціально шкідливою (після вчинення злочину злочинець знищує речові докази, чи намагається вплинути на свідків) або ж соціально допустимою (підозрюваний використовує своє право не давати свідчення, відбуваючи покарання в виправно-трудоxвій колонії. Засуджений не поводить себе зразково, але й режиму злісно не порушує). Кримінально-правове значення має, як корисна та допустима (правомірна, позитивна), так і шкідлива (неправомірна, негативна) післязлочинна поведінка.

В узагальненому вигляді передбачені законодавством України види посткримінальної поведінки і їх кримінально-правові наслідки можна викласти наступним чином:

Негативна:

1) вчинення нового злочину. Можливі наслідки: переривання перебігу строку давності притягнення до кримінальної відповідальності (ч.2 ст. 48 КК) або строку виконання обвинувального вироку (ч.2 ст. 49 КК); кваліфікація нового злочину як повторного (наприклад, згідно з приміткою до ст. 81 КК); визнання повторності обтяжуючою відповідальність обставиною (п.1 ст. 41 КК); призначення покарання за сукупністю злочинів або за сукупністю вироків (ст.ст. 42, 43 КК); можливість визнання

особи особливо небезпечним рецидивістом (ст. 26 КК); переривання перебігу строку судимості (ч.4 ст. 55 КК); якщо новий злочин вчинено особою, переданою на поруки чи протягом року після скінчення строку поручительства – врахування цього як обтяжуючої обставини (п.12 ст. 41 КК);

2) глумління над трупом після вчинення умисного вбивства. Наслідок: кваліфікація вбивства як вчиненого за обтяжуючих обставин (п.«е» ст. 93 КК);

3) ухилення від слідства або суду. Наслідок: призупинення строку давності (ч.3 ст. 48 КК);

4) ухилення від відбування покарання. Наслідок: переривання перебігу строку давності виконання обвинувального вироку (ч. 2 ст. 49 КК);

5) порушення умов випробувального терміну при умовному засудженні або при відстрочці виконання вироку. Наслідок: скасування умовного засудження або відстрочки виконання вироку (ч.5 ст. 45, ч.7 ст. 46¹ КК);

6) ухилення від відбування виправних робіт або від сплати штрафу. Наслідок: заміна їх більш суворими видами покарання (ст. 30, ч.3 ст. 32 КК).

Позитивна:

1) добровільна відмова від доведення розпочатого злочину до кінця (або від початку підготованого злочину). Наслідок: визнання дій особи такими, що не містять складу злочину (ст.18 КК);

2) вчинення дій, передбачених статтями Особливої частини КК, в яких містяться заохочувальні норми. Наслідок: звільнення від кримінальної відповідальності (ч.2 ст. 56, ч.3 ст. 57, ч.3 ст. 170, ч.5 ст. 187⁶, ч.4 ст. 215³, ч.2 ст. 222, ст. 229¹⁰ КК);

3) вчинення дій, які свідчать про втрату особою суспільної небезпечності або її наступна бездоганна поведінка і сумлінне ставлення до праці. Можливий наслідок: звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання (ст.50 КК);

4) щиросердне каяття. Можливий наслідок: звільнення особи, яка вперше вчинила злочин, що не становить великої суспільної небезпеки, від кримінальної відповідальності із передачею її на поруки громадській організації чи трудовому колективу (ч.4 ст. 51 КК);

5) примирення з потерпілим в справах приватного обвинувачення. Наслідок: припинення кримінальної справи (а, отже, і звільнення від кримінальної відповідальності) (ч. 1 ст. 27 КПК);

6) попередження шкідливих наслідків злочину або добровільне відшкодування завданих збитків чи усунення шкоди, або щиросердне каяття, або явка з повинною, або сприяння розкриттю злочину. Наслідок: пом'якшення відповідальності (п.п. 1,8 ст. 40 КК);

7) зразкова поведінка засудженого і його сумлінне ставлення до праці. Можливий наслідок: умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або заміна не відбутої частини покарання більш м'яким (ст.52 КК);

8) дотримання умов відстрочки виконання вироку чи умовного засудження. Наслідок: звільнення від відбування покарання (ч.1 ст.45, ч.8 ст.46¹ КК);

9) зразкова поведінка і сумлінне ставлення до праці особи, яка відбула покарання у вигляді позбавлення волі. Можливий наслідок: дострокове зняття судимості (ч.5 ст. 55 КК);

Як видно з наведеного, негативна післязлочинна поведінка суб'єкта в свою чергу негативно оцінюється законом, погіршує юридичне становище особи, тягне застосування заходів посткримінального примусу. При цьому найбільш несприятливі для особи наслідки настають в разі рецидиву злочинної поведінки (вчинення нового злочину). За позитивні (корисні) післязлочинні вчинки законом передбачено стимулюючий, заохочуючий вплив [2, с.155, 179]. Вчинення суб'єктом дій, які оцінюються як позитивна посткримінальна поведінка, свідчить про зниження або відпадання його суспільної небезпечності, про повне чи часткове досягнення цілей кримінальної відповідальності. Тому особа, яка свідомо слідує вказаним приписам, має право претендувати на зменшення об'єму кримінально-правового примусу – аж до повного скасування останнього. Такий результат є бажаним і для держави, і для злочинця.

Кримінально-правовий інститут посткримінальної поведінки (питання про визначення даної групи норм як правового інституту є спірним і потребує подальшої розробки, що виходить за межі цієї статті) застосовується на багатьох напрямках діяльності правоохоронних органів. Він має значення для загальної і спеціальної превенції злочинів, для попередження і обмеження збитків, завданих злочином, індивідуалізації покарання тощо. На сьогодні теорію кримінального права не повністю досліджено, а національним кримінальним законодавством – належним чином використано всі його позитивні якості. В цьому плані заслуговує на увагу і врахування в нашому законотворчому процесі досвід іноземного кримінального законодавства (зокрема, США, Німеччини, Іспанії), де питання про позитивну посткримінальну поведінку врегульовано значно докладніше. Так, наприклад, кількість заохочувальних норм в КК ФРН, в декілька разів перевищує кількість аналогічних норм КК України; в країнах Європи та в США широко та ефективно використовується інститут угоди із злочинцем тощо [5, с. 95; 6, с. 57 та ін.]. В вітчизняному законодавстві, зокрема, потребують подальшої розробки питання про можливість цього інституту в стимулюванні розкриття злочинів, в забезпеченні більш повного відшкодування шкоди, яка завдається злочинами державі і приватним особам.

Список літератури: 1.Кропачев Н.М. Уголовно-правовое регулирование. Механизм и система. 1999. 2. Сабитов Р.А. Посткриминальное поведение (понятие, регулирование, последствия). Томск, 1985. 3. Социальная психология: Краткий очерк. М., 1975. 4. Кудрявцев В.Н. Закон, поступок, ответственность. М., 1986. 5. Матеріали регіональної конференції з питань кримінального переслідування транснаціональної організованої злочинності. Будапешт, Угорщина. 13-18 лютого 2000 р. 6. Уголовный кодекс ФРГ / Перевод с немецкого. М., 2000.